

látva a világból, belül még inkább összeértek benne az évtizedek tapasztalatai, s gondolataiban még távlatosabb lett mindaz, amit korábban empirikusan megvizsgálhatott. Segítők is akadtak: elsősorban Sarolta lánya, aki utódja és méltó örököse lett a Beregi Múzeum élén. Csiszár Árpád 1989-ben hunyt el, nagy úrt hagyva maga után az északkeleti országgrész múzeumügyében és néprajzában egyaránt.

Az emlékülésen mutatta be a résztvevőknek Németh Péter azt a néprajzi tanulmánykötetet, amit Csiszár Árpád írásából a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke – Vásárosnamény Önkormányzata támogatásával – még az elmúlt év végén adott ki. (*A beregi népélet*. Néprajzi tanulmányok. Ethnica kiadás. Szerkesztette: *Ujváry Zoltán*. Debrecen 1998. 228 old.) A könyv tanulmányokat közöl a néphit köréből, a szatmár-beregi falvak társadalmáról és a népi gazdálkodás több témájáról. Aligha tévedek, ha úgy vélem, hogy Csiszár Árpádnak pl. az emberkoponyával való gyógyításról, a szemmel-verésről, a hazajáró lélekről vagy a beregi sertéstenyésztésről, makkoltatásról, az ökörtartásról írott munkái – elsősorban rendkívüli adatgazdagságuk miatt – a hazai néprajz örökbecsű darabjai. A kötet egészében egy autonóm gondolkodású ember világát tükrözi, aki hol távlatosan értékeli egy-egy néphit elemet, hol pedig úgy ír le jelenségeket, ahogyan azt maga – kezdettől fogva résztvevőként – megtapasztalta. Ez a jelenlét ugyanakkor a kívülről való figyelemben alkot kerek egészet Csiszár Árpád munkáiban, s tükrözi egyszerre az egyik legberegibb létét és a kutatás mellett való elkötelezettségét, elhivatottságát. Bizonyos, hogy mindebben lelkeszi hivatása meghatározó erővel bírt.

Az emlékülés arról győzhette meg a tisztelgő utódokat, hogy aki ilyen gazdag, tartalmas életet élt, s ilyen gondosan sáfarkodott az előző generációk örökségével, annak az emléke is tovább él.

Viga Gyula

A címer mint önkormányzati (közösségi) jelkép

Napjainkban – több évtizedes tiltás után – ismét van címere településeink többségének. A címerek és általában az önkormányzati jelképek használata vonatkozásában azonban manapság is nagy a zűrzavar. A rendszerváltás előtt egyetlen hivatalos címer létezett, az állami címer. Ezt volt köteles használni minden állami intézmény, minden település. Azok a városok, amelyeknek már akkor volt címerük, saját jelképüket hivatalosan nem használhatták (azaz cégtáblájukon illetve pecsétjükön nem tüntethették fel), azok csak díszítő célt szolgálhattak.

Az utóbbi évtizedben mintegy másfél-kétezer címert alkottak, illetve újíttak meg. Hol találkozhatunk ezekkel? Általában önkormányzati épületeken (kívül-belül), önkormányzatok pecsétjein, önkormányzati dolgozók, képviselők névjegyein, levélpapírjain, borítékjain, a község nevét feltüntető útjelző táblák mellett külön (üdvözlő) táblákon, az adott községet ábrázoló képeslapokon, jelvényként viselhető kitűzőkön. Az önkormányzati jelképek használata tekintetében azonban még nem teljesen honosodott meg az új gyakorlat. Cégtáblákon és pecsétteken továbbra is használják az állami címet pl. az általános iskolák és gimnáziumok, s ott van az állami címer az önkormányzati épületek falán is. Pedig az *állami címet csakis ott lenne szabad használni, ahol valóban állami irányítású (fenntartású) intézmények, létesítmények vannak*. Csakhogy a mai középkorú- és idősebb generációk tudatában még mindig a régi gyakorlat emléke él: azaz az igazán hivatalos állami címer, s mellette a közösségi (önkormányzati) jelkép csak „mellékszerepet” kaphat.

Az új (megújított) címerek jelentős hányada vagy nem felel meg a címertervezési szabályainak, vagy megfelel ugyan, ám esztétikailag nem szerencsés, sőt olykor egyenesen primitív.

Mielőtt a címeralkotás (címertervezés) részleteire kitérnénk, feltétlenül szükséges néhány címertörténeti-címertervezési alapfogalom tisztázása, mert ezek hiányos ismerete (vagy nem ismerése) az oka jó néhány félreértésnek, illetve a címerhasználatról való húzódozásnak.

A címer olyan közösségi jelkép, amely egyben betölti (betöltheti) a tulajdonjegy (védjegy) szerepét is. A tulajdonjegy (családjegy) használata először az ókori Keleten kimutatható, azaz mintegy négyezer esztendőös múltra tekinthet vissza. De tulajdonjegyeket használtak a különböző világrészek népei (köztük magyar elődeink is) évezredek óta, az írásbeliséget megelőzően, illetve attól függetlenül.

A középkori írásbeliségben a pecsét szerepe az volt, hogy hitelesítse az oklevelet. A pecsétek ábrái századokon át nem címszerű jelképek voltak. A XII. szd-tól kezdve terjedtek el a címerek (címeres pecsétek). A címer annyiban tért el más jelektől, hogy egyrészt sajátos keretbe (pajzsba foglalták), másrészt színezték, s a felhasználható színek körét szabályozták. Nem egy esetben tulajdonjegyet foglaltak címerpajzsba (polgárok, iparosok, parasztok).

A címer a köztudatban elsősorban hadijelvényt jelentett, azaz olyan emblémát, amelyet a lovag a pajzsán viselt. S ahogy változott a valóságos pajzs alakja a középkorban (és később), úgy változott a címertani pajzsé is. Az újabb időkben aztán a hadipajzs tényleges használatának elmaradását követően egészen sajátos pajzsformákat konstruáltak a címertervező művészek.

A címer azonban korántsem csak lovagi, nemesi jelkép (jelvény). Címere volt minden városnak, általában a falvaknak, a polgároknak, a parasztoknak is. A királyi családok címereiből fejlődött ki többnyire az államcímer, miként a Magyar Köztársaság címere is bizonygató erre.

A címerpajzs alkotta kereten belül geometrikus alakzatok, növények, állatok, emberi alakok illetve azok részei, szerszámok, fegyverek általában jellegzetesen stilizált képe látható. A legrégebbi, „klasszikus” címerek rendkívül egyszerűek, hiszen az volt a cél, hogy egyetlen pillantással azonosítani lehessen őket, azaz különösebb vizsgálódás nélkül megkülönböztethetők legyenek a többtől, csakúgy, mint manapság az áruvédjegyek vagy a közúti jelzőtáblák, illetve egyéb piktogramok. Színek tekintetében a kék, a vörös és a zöld meghatározott (egyetlen) színárnyalata, továbbá a fekete volt az engedélyezett, s ezen felül a fémek: az arany és az ezüst (megfelelőjük a sárga illetve a fehér). Azt is előírták, hogy színre színt nem lehet alkalmazni, csak fémmre színt vagy színre fémet. Azaz pl. a felsorolt színűre (kék, vörös, zöld, vagy fekete) festett pajzson csak ezüst (fehér), vagy arany (sárga) ábrát lehetett elhelyezni. Ha viszont az egyik (vagy mindkét) fém színét viselte a pajzs, akkor csak a felsorolt négy szín közül lehetett „rátétet” választani. Ezeket a szabályokat még akkor is be kell tartanunk, ha a régebbi korokban is sorozatosan megszegték ezeket az előírásokat. Ebből következik, hogy ha az adott településnek olyan régi címere (címeres pecsétje) van, amely a címertan bizonyos szabályainak nem felel meg, akkor annak megújításakor voltaképpen kötelező a hibát kijavítani. E tekintetben a „hagyománytiszteltet” nem adhat felmentést a változtatás alól.

Nagyon lényeges az a követelmény, hogy két (vagy több) címer ne lehessen teljesen azonos, hiszen azáltal éppen a jelkép megkülönböztető funkciója veszne el.

Abban az esetben, amikor címer megújítására vagy új címer tervezésére vállalkozik megyei, városi, falusi önkormányzat, általában figyelembe veszik a korábbi jelképeket. A legtöbb régi címer pecsétnyomókon vagy azok lenyomatain őrződött meg. A XX. sz. elején, amikor a Községi Törzskönyvbizottság hivatalosan megállapította az egyes települések nevét, melynek során névváltoztatásokkal vagy előnevek adásával megszűntek a teljesen azonos nevű települések, egyben a települési jelkép hivatalos alakját is megállapították. A Magyar Országos Levéltár és a megyék, városok, községek levéltári anyaga alapján kitűnő szakemberek vizsgálták meg a régi címeres ábrázolásokat s határozták meg azt a formát, változatot, amely attól kezdve hivatalossá lett. Volt sok olyan település, amely különböző okok (pl. költségkímélés) miatt régi pecsétjének címerábráját elhagyta illetve újabb (XIX. sz.-i alapítású) községek gyakran nem is igényelték címeres pecsét tervezését. Ez azt jelenti, hogy vannak olyan településeink (köztük a XX. sz.-ban alakultak), amelyeknek sohasem volt címerük.

Falvaink jelentős hányadának sem volt címere, csak olyan köriratos (feliratos) pecsétje, amelyen valamiféle ábrát is találunk: többnyire mezőgazdasági eszközöket (ekevas, csoroszlya, sarló, kasza, szőlőmetsző kés stb.) vagy terményeket-növényeket (gabonafélék, nád, virágok stb.). Jó néhány pecsét ábrája voltaképpen szinte teljesen vagy teljes egészében egyező lehetett. Ez azonban a gyakorlatban nem volt zavaró, mert a pecsét felirata (a település neve) révén egyszerű volt megkülönböztetni az azonos (vagy csaknem azonos) ábrájú pecséteket

egymástól. Címertervezés során nyilvánvaló, hogy e sablonos ábrák módosításra szorulnak. Egyrészt pajzsba kell őket foglalni (sok pecséten pajzsszerű keretet sem találunk!), másrészt a színeket kell meghatározni, hiszen a pecsétek nem többszínűek.

A címertervezés során a hagyományokhoz való minél teljesebb ragaszkodás napjainkban (érthető és helyeselhető) követelmény. Azonban a címermegújulás nem lehet minden esetben a régi címer (címeres pecsét) egyszerű, „szolgai” másolata. Azért sem egyszerű a helyzet, mert jó néhány címer (címeres pecsét) ábrája az idők során többé-kevésbé megváltozott. Sőt arra is van példa, hogy egyidőben használt adott önkormányzat egymástól némileg eltérő pecsétet! A szakember dolga, hogy döntjön a változatok közül. Javítani kell a már említett címertani hibákat, másrészt a XVIII–XIX. sz. olykor túlbujánzó „vadhajtásait” is nyesegetni célszerű. Pajzsalak tekintetében a klasszikus kerekalpú vagy a háromszögletű formák használatát ajánljuk, mert világszerte ezek a legelterjedtebbek. Az újabb „cifra” illetve rontott, olykor primitív formák helyett a jelképeket célszerű e két formába áttervezni. A túlságosan bonyolult címerábrákat is egyszerűsítsük. A címer nem képregény vagy képrejtvény, amely adott település (vagy megye) minden nevezetességét „kötelezően” tartalmazza. Tehát ha van álló- vagy folyóvíz, nem kell arra feltétlenül utalni kék színnel, hullámvonallal stb. A jellegzetes építmények illetve ipari létesítmények jelképe is elhagyható. A XVIII–XIX. sz.-ban alkotott megyecímerek közül különösen bonyolult pl. Szabolcsé, s még inkább az lett, amikor Szatmár és Bereg címerét is egyszerűen mellé helyezték. A célszerű a három megye legfőbb (legjellegzetesebb) jelképeinek egyetlen (harmadolt) pajzsba való összefoglalása lett volna. Más város vagy megye címerpajzsán belül nem is igazi címerábrát látunk, hanem egy-egy „jelenetet” (pl. Fejér, Tolna). Ezek rossz címerek. A megújításkor a régi helyett teljesen új megyecímer alkotása lett volna kívánatos.

A városok, s még inkább a falvak újabbán alkotott címerai között százával találunk olyanokat, amelyek hibásak. Nem egy esetben azért, mert adott önkormányzat makacsul ragaszkodott a régi, „hagyományos” rossz, olykor primitív formához. A jól megalkotott címer éke lehet az adott közösségnek, a rossz címer viszont nevétség tárgyává válhat. Jó lenne, ha a közösségi jelképekről döntő önkormányzati testületek megértenék, hogy a címertan szabályainak betartása vagy be nem tartása nem lehet vita tárgya! Bár a címerek tekintetében fontos az állandóság, tehát lehetőleg ne változzon az idők folyamán, azonban az újabb címereknél elkövetett hibákat célszerű kijavítani. Akkor is, ha ez az adott címer jelentős részének, vagy akár az egész címernek a megváltoztatásával is jár.

A címertervezés gyakorlatát az is nehezíti, hogy alig akad címertervezéshez értő szakemberünk. Ennek az az oka, hogy csaknem fél évszázadon keresztül a címer úgyszólván „hivatalból üldözendő”, s később is csak „megtűrt”, valamiféle „ősdi” jelképnek számított. Így alig akad olyan történész-régész-művészettörténész, aki effajta dolgokkal behatóan foglalkozott volna. A régi nemzedék szakemberei lassacskán kihaltak, a fiatalok közül elvétve találunk csak olyat, aki alaposabb címertani tudásra (és széleskörű címerismeretre) tett szert. Ám a címertörténeti tudás önmagában a címertervezéshez, a címerek megújításához nem elégséges! Mint ahogy nem azonos az autó tervezés és az autótörténet művelése. Mivel a grafikusok címertani (címertörténeti) ismereti általában hiányosak, viszont a címertörténészek-címertervezők grafikai tudása általában nem megfelelő szintű, ezért két ember közös munkája általában a címeralkotás: a címertan (heraldika) szakemberé és a grafikusé. Mindenekelőtt az ő szaktudásuk, valamint jó együttműködésük függvénye a jó vagy rossz címer, másrészt azoktól függ, akik elfogadják.

A Somogy megyei önkormányzat felhívása szerint (ld. Honismeret 1999. 1. sz. hátsó borítóján) kívánatos lenne, ha államalapításunk ezredik évfordulójára minden önkormányzatnak lenne címere. Ez az írás a címertervezéshez kívánt segítséget nyújtani. Végül még arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy nem elég a jó címer, hanem arra is ügyelni kell, hogy azt helyesen (főleg színhelyesen) reprodukálják. Jó néhány térképes kiadvány, vagy a Ceba Kiadó megyesorozata címerábráinak egyes színei igen különféle árnyalatúak, noha mind a kék, mind a zöld, mind a vörös csak egy és ugyanazon meghatározott árnyalatban szerepelhet címereken, s az aranyat helyettesítő sárga szintén. Az ezüst színt csak a fehér helyettesítheti, a szürke különféle árnyalatai nem.